

POSUDEK HABILITAČNÍ PRÁCE

Habilitant: Mgr. Luboš Ptáček, Ph.D.

Název práce: *Umění mezi alegorií a ideologií. Proměna reprezentace historie v českém historickém filmu a televizním seriálu*

Obor habilitačního řízení: Teorie a dějiny dramatických umění
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Mgr. Luboš Ptáček, Ph.D. patří bezesporu k předním českým teoretikům audiovizuálního umění u nás. I ten, kdo se o film příliš nezajímá, nemohl minout jeho *Panorama českého filmu*, které editorsky vedl a dodnes zůstává jediným pokusem o sumarizaci dějin českého filmu (když pominu Lukešovy spíše subjektivní *Diagnózy času*). Naopak ten, který se o film zajímá, zaznamenal jeho monografii o Akiru Kurosawovi, jeho četné příspěvky do volné série publikací *Film a dějiny*, zná jeho texty ze stránek *Cinepuru* (který ostatně spoluzakládal), zná samotného autora z mnohých českých a mezinárodních konferencí, workshopů, festivalů a letních filmových škol. Pro jeho odborné kvality je příznačné, že jeho kapitola o Janu Němcovi byla otištěna i v polské monografii, a řadu článků publikoval i v zahraničních recenzovaných periodikách, zejm. *Studies in Eastern European Cinema*.

Není tedy divu, že předkládaná monografie, **výsledek několikaletého výzkumu, je opět cenným přínosem do českého myšlení o audiovizuální kultuře**. Ocitajíc se 30 let po změně režimu, **konečně jednom místě soustřeďuje nedogmatické a nepředsudečné přístupy k možné analýze audiovizuálních reprezentací historie**.

Ptáček dělí publikaci na tři části.

Sudety ve filmu – v zasetí nacionálních a ideologických stereotypů

V první, se zaměřuje na **proměnu ideologických rámců v průběhu 20. století** (od 30. let) u filmů z pohraničí, resp. Sudet. Tedy **lokalizace** je mu jevištěm, na kterém zkoumá různé se měnící reprezentace vztahů obyvatel, malých i velkých dějin; staví k sobě díla přelomová, slabá i průměrná; jde krok po kroku a pečlivou komparací zjišťuje, že „změny diskurzu reprezentace Sudet ve filmu s určitým zpožděním kopírují v ideové rovině i proměny politických režimů“. Naštěstí nejde pouze chronologicky, představuje ideové posuny např. i u

jednoho autora (Karel Kachyňa), vymezuje určitou typičnost scénářů (podle) Vladimíra Körnera, zamýšlí se nad výjimečností stylu (Vláčil - *Adelhied*, Svoboda – *Zánik samoty Berhof*, *Svět nic není*). Za přínosné považují autorovy přesné charakteristiky základních ideologických argumentů spojených s reprezentací česko-německých vztahů (str. 93), jeho úvahy o jazyku/cích a práci s ním/nimi v různých dílech (vč. používání názvu Sudet), stejně jako důsledné dodržování a vysvětlení termínů vysídlení, vyhnání, přesídlení, odsun, transfer, i vnitřní odsun (termín T. Dvořáka). S filmy pracuje jako s kulturním textem, který nese význam, lze jej dekonstruovat a nahlížet z různých pozic. Proto se v průběhu čtení setkává čtenář s mnohými filmy několikrát, ale vždy v různých souvislostech. Mne osobně velmi zaujaly pasáže o vině (jaspersovské) a otázky metafyzické viny.

Je jasné, že výběr filmů není úplný, není to katalog. Přesto si myslím, že by alespoň za zmínku stál i slovensko-český snímek *Až do města Aš* (I. Grófová, 2012), neboť podobně jako *Mistři* nebo *Pustina* ve značné obrazové stylizaci, tak i zde je originálním a paradokumentaristickým způsobem vytvořena reprezentace bývalých Sudet jako nesmírně nehostinného, vyhřezlého místa, jakési hranice možného. A pak, i když v této části jsou televizní seriály upozaděny, přesto jsou namátkou zmíněny, by si zasloužila malou zmínku minisérie *Přísahám a slibuji* (F. Filip, 1990).

Současná ideologie ve filmech o normalizaci

Druhá část se zaměřuje na **reprezentaci jednoho časového období**, konkrétně normalizace, v současném filmu. V době, kdy Česká televize do zmrtnění těla opakuje seriál *Vyprávěj* a dívá se na normalizaci „očima desetiletého chlapce“, tedy nekonfliktně a ostalgicky, a KSČM se opět fakticky podílí na vládě, je zapotřebí podrobit tyto odrazy normalizace zevrubné analýze.

Je dobře, že autor nepracuje jen s mainstreamovými filmy jako *Pupendo* nebo *Občanský průkaz*, ale staví vedle sebe *Pouta*, *Osmý*, *Kawasakiho růže*, *Osmdesát dopisů*, *Fair Play* nebo *Já, Olga Hepnarová*. (Je pozoruhodné, že se mu vydělily snímky o nezávislé hudbě, to je myslím trochu neorganické.) Může tak názorně ukázat, že filmová tvorba po roce 1989 postupně dozrávala a že vzpomínkový diskurz je v podstatě neudržitelný. Jmenované a analyzované filmy ostalgickou realitu problematizují, na konkrétních situacích a osudech hrdinů ji prezentují jako dobu permanentního rozhodování a nesení osobní odpovědnosti.

Velké dějiny se tu odehrávají skrze ty malé, snad s výjimkou *Hořícího keře*, kde jsou velké i malé dějiny rovnocenné.

Oceňuji, že Luboš Ptáček dokáže motivicky analyzovat značně nesourodé filmy, že detekuje reprezentace problémů reálného socialismu, důležitost rodiny, přátelských vazeb, i neexistenci ideologie nacionalismu. Přínosná je část o prezentaci dobové ideologie a postoji protagonistů k oficiální ideologii. Myslím, že i zde by se dal v analýzách uplatnit princip metafyzické viny, jako v předchozí kapitole – to by ještě více zpřítomnilo otázku mlčící většiny jako kolektivního organismu, také nesoucího odpovědnost. Souhlasím s Ptáčkovým tvrzením, že „filmy o normalizaci se staly udržovatelem společenského statutu quo v jinak ideově stále neujasněném přetrvávajícím postkomunistickém období“ (s. 132).

Komplexní narativ a reprezentace historie v současném historickém televizním seriálu

Třetí část přináší **analýzu systému sdělení**, konkrétně v televizním seriálu, ve vazbě na reprezentaci historie. Tím velmi vhodně doplňuje předchozí dva principy (místo a proměna ideologie/reprezentace v průběhu let + současný pohled na jednu dobu), a to také tím, že zatímco u předchozích částí byla televizní seriálová tvorba spíše doplňkem, tady se stává hlavním předmětem analýzy.

Součástí tohoto sdělovacího systému jsou specifické narativní postupy (členění, začátky a konce, vývoj seriálu nebo série apod.) a zvláštní důraz na vytváření věrohodnosti (dokumentární realističnosti prostředky fikce). Oboje Ptáček opět velmi důkladně analyzuje. *Svět pod hlavou* mu je právě vhodným materiálem ke komplexnímu rozboru motivů a narativity, příp. žánrové hybridizace, zatímco *Bohéma a České století* jsou mu spíše materiálem pro otázku věrohodnosti – vždyť ta v obou případech vyvolala velké mediální polemiky. Prochází jednotlivými prvky tzv. komplexního narativu a odbočuje i k “předchůdcům” (zobrazení Gottwalda, Masaryka apod. i v jiných dílech kinematografie a televizní produkce), zabývá se ozvlášťujícími prvky. *České století* mu navíc slouží jako příklad k promýšlení “smyslu českých dějin” a přinejménších dvou konceptů filozofie českých dějin. (Masaryk – náboženská myšlenka humanity a Patočka – existenciální odpovědnost jedince, str. 207)

Celá práce má teoretický background postavený na teoriích Roberta Rosenstonea, který vychází z postmoderní (poststrukturalistické) koncepce dějin, “podle níž klasičtí historikové nepopisují historii objektivně, ale na základě ideologických a politických programů

ji ucelují do narativních celků. Jejich podobu neurčují objektivní údaje, ale lingvistická pravidla (dějiny jsou vždy interpretací)”. V oblasti ideologie si Ptáček našel zázemí v pracích politologa Andrewa Heywooda, na nějž také několikrát odkazuje.

Pokud cílem práce kolegy Ptáčka bylo definovat či sledovat proměnu reprezentace historie (str. 9), tak se mu to povedlo, řekl bych, příkladně. Zvolil si tři odlišné metody (lokalizace, časové období, způsob vyprávění), tři různé typy materiálů pro analýzu a vytvořil tři části, které však spolu vytvářejí **kompaktní celek**. Práce je inspirativní pro jakékoliv další badatele, kteří se budou zabývat reprezentacemi historie v audiovizi, ale i pro ty, kteří chtějí sledovat proměny a působení ideologií na kulturní průmysl.

Práce je **přímo obhajobou** Rosenstoneovy teze, že “Historický film nesmí být nahlížen na základě toho, jak se porovnává s psanou historií, ale jako způsob, jak vyprávět minulost skrze vlastní pravidla, jako je repersonalizace.” (str. 18). Je příspěvkem k „zrovnoprávnění psané historie a filmu jako historického pramene“ (str. 19) a přímým dokladovým materiálem, že filmy „nevytváří alternativní historii, ale doplňují a rozšiřují tu stávající tam, kde klasické přístupy nelze uplatnit, [protože] historické filmy promlouvají metaforickým a symbolickým jazykem“ (str. 20).

Rád bych přednesl nějaké výtky či otázky k diskusi. Kromě toho, proč autor oponenul ten který film, což je jeho plné právo, se mohu ptát, proč nevyužil publikaci Daniela Růžičky *Major Zeman – propaganda nebo krimi?* (2005) nebo proč vůbec nepracoval s knihou Kamila Činátla *Naše české minulosti* (2014), která se východisky velmi blíží této studii. Ale to jsou marginálie, protože podstata, z níž práce vyrůstá, je zcela zdůvodněná, tři zvolené přístupy jsou na materii aplikovány zcela adekvátně a výsledky jsou zjevné a podložené. Osobně by mě zajímal autorův postoj ke zmiňovanému seriálu *Vyprávěj*, a jakým způsobem by se na něj dala uplatnit právě Rosenstoneova teorie reprezentací. To by ostatně mohl být i podnět do veřejné diskuse před Vědeckou radou, ale taky nemusel.

Na závěr bych rád konstatoval, že předložená habilitační práce je postavena na původním výzkumu, je originálním vkladem do českých filmových a mediálních studií, k níž se budou další generace výzkumníků jistě odkazovat, případně z ní přímo vycházet. Mgr. Luboš Ptáček, Ph.D. v práci dokládá, že je zkušeným odborným vědeckým pracovníkem,

schopným uchopit problém, kriticky jej nahlédnout a přístupnou, strukturovanou formou ho předat. Předpokládám, že stejným způsobem osvědčuje i svoji pedagogickou činnost.

Prohlašuji, že na základě předložené habilitační práce, stejně jako po prostudování dalších předložených materiálů, plně a bez jakýchkoliv námitek či pochybností doporučuji, aby habilitační řízení Mgr. Luboše Ptáčka, Ph.D. pokračovalo a přeji si i kolegovi Ptáčkovi, aby došlo ke zdárnému udělení vědecko-pedagogickému titulu docent.

prof. MgA. Martin Štoll, Ph.D.
vedoucí Katedry mediálních studií
Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Fakulta sociálních věd
Univerzita Karlova

V Praze 14. 5. 2020